

Van.prof.dr. Merima Jašarević
Nastavnički fakultet
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

Doc.dr. Irena Praskač Salčin
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Sarajevu

Edvin Omeragić, doktorant
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Sarajevu

UDK 316.356.2
DOI 10.57136/2744-2500.2023.18.18.155
Izvorni naučni rad

RODITELJSTVO, ODGOJ DJECE I SOCIJALIZACIJA MLADIH U KONTEKSTU SAVREMENE KULTURE

SAŽETAK

Rad je baziran na istraživanju provedenom 2019. i 2020. godine, tačnije fokus rada drži se sljedećih analiza: provedene fokus grupe među roditeljima i profesorima/cama (20 ispitanika) i anketnog ispitivanja (167 ispitanika). Uz empirijski prikupljene podatke, ovaj rad razmatra i osnovne teorijske postavke vezane za koncepte savremenog roditeljstva, odgoja i socijalizacije djece i mladih.

Ovaj znanstveni okvir glavnu hipotetičku preokupaciju postavlja u smislu razumijevanja šireg društvenog i kulturnog konteksta i odnosa spram porodične dinamike u savremenoj kulturi. Odnosno ističu se sljedeći elementi kao generatori promjena u porodici: stil života je znatno izmijenjen: duže radno vrijeme, više vremena se obitava van porodičnog doma, način komunikacije je promijenjen u porodičnim odnosima jer su savremene tehnologije preuzele skoro pa vodeću ulogu ne samo u komuniciranju, već i u odgojnim metodama.

Djeca i mladi jesu izloženi znatno više mnogim vanjskim faktorima i uticajima što za posljedicu ima alijenaciju od porodičnih vrijednosti, tradicije implementirajući sasvim nove modele ponašanja i mišljenja.

Ključne riječi: savremeno roditeljstvo, kultura, odgoj, partnerske veze, socijalizacija djece

Uvod

Roditeljstvo tj. porodica temelj su svakog društva. Društvene, ekonomske i demografske promjene u svijetu, pa tako i u Bosni i Hercegovini uvjetuju promjene u cjelokupnoj organizaciji porodičnog života, čineći specifičnu vrstu remodulacija društvenih vrijednosti, a ponajviše moralnih vrijednosti u širem društvenom kontekstu koje naposljetku djeca usvajaju. Pitanja vezana uz porodicu, njenu strukturu, odnose unutar porodice i uloge koje pojedinci/ke zauzimaju su ključna pitanja razumijevanja društva, što upućuje i na njihovu sociološku relevantnost (Nikodem, K. Aračić, P. 2005).

Industrijalizacija u nedavnoj svjetskoj povijesti, kao glavni pokretač društvene modernizacije, kasnije razvoj tehnike i tehnologije kao i pojava interneta sa sobom, osim promjena u standardu života, povukla je i jednu osobenost u ponašanju koju danas stručno psiholozi i sociolozi nazivaju individualizam koji u velikoj mjeri odlazi u rigidnost. Ovaj rad sadrži znanstvenu analizu porodice i roditeljstva u savremenom kontekstu, bazirajući se na empirijski prikupljenim podacima kao i na relevantnoj teorijskoj građi. Osim toga produbljuje znanstvena promišljanja o djetinjstvu. Poseban fokus usmjeren je na uticaj interneta i savremenih medija na porodicu i dijete.

Globalizacija, koja prati savremeno društvo, preslikava se na djecu i mlade. Jedan od osnovnih elemenata modernog odgajanja jeste posredan kontakt s djecom koji podrazumijeva savremene komunikacije putem mobitela, kompjutera isl. Štaviše, teoretičari djetinjstva ističu da je u samo nekoliko generacija došlo do fundamentalnih promjena u skrbi za dijete i u dječijim iskustvima djetinjstva. U savremenom društvu dolazi do većih sloboda u društvenim odnosima, ali i do neodređenosti i nejasnoća u ostvarivanju savremenih uloga u porodici. Pod uticajem ubrzanih društvenih promjena, iskustva starijih generacija postaju manje relevantna, te dolazi do potrebe za novim načinima ponašanja (Dencik, L. 1989). Djeca i mladi danas žive znatno drugačije nego što su živjeli njihovi roditelji, a njihovo korištenje elektroničkih medija, čini roditeljsku ulogu još složenijom.

Mediji danas imaju skoro pa važniju ulogu u socijaliziranju i odgoju djece i mladih od samih roditelja. Naime, s naglaskom na sve većoj važnosti i prisutnosti elektronskih uređaja u životima djece i mladih, mediji su novi odgajatelji generacija, s obzirom na to da djeca danas provode više vremena u institucionalnom okruženju (produženi boravak u školi, razne sekcije nakon škole). Stoga su djeca i mladi u velikom riziku da ih prekomjerna upotreba ove vrste komunikacija odvede u socijalnu izolaciju, što je dobra podloga za stvaranje

ovisnosti. Također, na internetu vrebaju mnoge opasnosti, a kako bi se djecu i mlade zaštitilo od njih, potrebna je dobra saradnja i komunikacija na relaciji dijete – roditelj – škola – lokalna zajednica – društvo u cjelini, sustavno djelujući na svim razinama prevencije i zaštiti djece od mogućega štetnog djelovanja elektroničkih medija (Mandarić V. 2012).

Danas je gotovo nemoguće da dijete odrasta bez računala i ostalih informacijskih i komunikacijskih tehnologija, koje sačinjavaju dio naše svakodnevnice, s pozitivnim elementima poput omogućavanje djeci i mladima zabavu i povećane mogućnosti za učenje, način da se djeca upoznaju sa svojim pravima, da upoznaju i vide određene sadržaje koje inače ne bi. Dok imamo i negativne faktore koji se u najvećoj mjeri, u znanstvenom mišljenju fokusiraju na pretjeranu izloženost djece. Dakle, stvar je u mjeri tj. doziranju koje najčešće nama granicu, ostavljajući nas s izloženosti djece i mladih često vrlo neprimjerenim sadržajima (sadržajima za odrasle) i opasnim sadržajem.

Posebno je podložna utjecaju novih medija današnja „digitalna generacija“, djeca i mladi ljudi koji odrastaju u društvu zaslona televizora, računala i mobilnih telefona. Dok su se prijašnje generacije koristile novim tehnologijama u svom slobodnom vremenu ili za obavljanje različitih zadataka za školu, savremena ih generacija upotrebljava kontinuirano kao način života, zapravo, „(...)tehnologijom se ne koriste, nego je žive(...)“ (Mandarić V. 2012:82). Od malih nogu posjeduju odličnu informatičku pismenost i mnogo se bolje razumiju u savremenu tehnologiju od roditelja, što dovodi do toga da djeca lako mogu manipulirati roditeljima u korištenju ovim medijem . „Uloga računala kao ‘isplative i nezahtjevne’ dadilje pretvorila se u opasnost koja unosi nemir i zabrinutost u porodice zbog dječije pretjerane zaokupljenosti internetom i videoigrama te društvenim mrežama na štetu drugih obveza, osobito školskih, zatim udaljavanja od prijatelja i osamljivanja, gubitka nadzora nad ponašanjem te sve težega prekidanja s tom lošom navikom i potencijalnom ovisnošću.“ (Bilić V, Gjučić D, Kirinić G. 2010: 213).

S porastom dječjeg oduševljenja elektronskim medijima povećava se zbunjenost i zabrinutost roditelja, kojima je potrebna podrška i edukacija o tome kako se nositi s tim izazovima (Bilić V, Gjučić D, Kirinić G. 2010;151). Tu svu novu tehnologiju treba shvatiti kao korisne strojeve koji zahtijevaju instrukciju, vodstvo i superviziju odrasle osobe prije dostizanja razine u kojoj mlada osoba njima potpuno vlada i usvoja ispravne načine korištenja i zaštite (Mandarić V. 2012:131).

Glavna hipotetička premisa ovog rada se opisuje na sljedeći način: Moderna kultura savremenih društava se „prelijeva“ u manje razvijene društvene

zajednice nudeći nove modele ponašanja, samim tim i nove stilove roditeljstva. Funkcioniranje porodičnog života je sputano zbog prevelikog korištenja i konzumiranja IT tehnologije. Smanjena je komunikacija i oslabljen kvalitet komuniciranja između bračnih partnera, pa tako i sa i među djecom u porodičnom okruženju. Dakle, socijalne, kulturne prilike pod uticajem globalnih promjena kreirale su nove vrste komunikacije života i dovele su do promjene koncepta djetinjstva. Mediji i njihov uticaj postali su presudni za rast i razvoj djece i mladih. Televizija i internet se nameću kao suodgajatelj. Mladi su udaljeni od prave ljudske prirode.

Tehnike istraživanja koje su korištene bile su: fokus grupa (20 ispitanika/ca) i anketa (167 ispitanika/ca).

Smisao savremenog roditeljstva i kontekst savremene kulture

U istraživanjima Anđelke Milić (2007.) istaknute su četiri situacije koje se shvataju kao proturječnosti savremenog roditeljstva: Dakle, imamo roditelje koji su opisani kroz diskurs **Roditeljstvo između moći i proturječnosti**. Pri tome se smatra da je to jedna vrsta ekstremnog polariteta kao tipa roditeljskog stila odgoja koji podrazumijeva mnoštvo informacija, poruka i savjeta sveprisutnih o roditeljstvu pri čemu dolazi do roditeljskog pretrpavanja njima i osjećaja bespomoćnosti. Dolazi do ukidanja roditeljske veze između roditeljskog instinkta i djeteta. Roditelji kao živuće osobe koje su najodgovornije u odgoju svoje djece, ispred njih imaju mnoštvo poruka koje remete unutaranju ravnotežu roditelja kao ličnosti a koji više nisu u poziciji da znaju i osjećaju potrebe svog djeteta.

U drugoj situaciji savremene proturječnosti se vezuju za ono što Milić (2007.) zove **Roditeljstvo između individualizacije i profesionalizacije**: roditeljstvo čini samo jedan segment u mreži socijalnih institucija koje također učestvuju u odgoju djece (škola, sportska udruženja, crkve/hramovi isl). Pod uticajem ovih vanjskih faktora može se dogoditi da neki roditelji ne uspiju da se prilagode društvenim očekivanjima. Oni žele roditeljstvo doživjeti kroz vlastitu samorealizaciju i zadovoljstvo, to im ne uspijeva zbog pretjerane izloženosti djece institucionalnim sadržajima.

Kao treću društvenu zbilju, Anđelka Milić navodi **Roditeljstvo između represije i tolerancije** opisujući da je to zapravo situacija koja izaziva da roditelji ili budu oni koji su visoko tolerantni prema svojoj djeci ili da su oni

koji djecu pretjerano stežu sa raznim pravilima i odlukama kada su ponašanja ili izbori njihove djece u pitanju.

Na kraju, **Roditeljski stil koji operira na relaciji romantične ideologije samostvarenja i žrtvovanja**, reflektira se kroz pretjerana očekivanja roditelja od svoje djece u ispunjavanju onoga što roditelj ima za viziju da je najadekvatnije za dijete. Ta očekivanja mogu biti preuveličana do te mjere da odnos prema djeci može biti baziran na napetosti, pregovaranju, ucjenjivanju sve u svrhu prilagođavanja demokratskom društvu pri čemu zadovoljstvo roditelja najčešće nestaje (Milić, A. 2007).

Uz navedeno, Elkind (1994) opisuje da u savremenoj kulturi u diskursu roditeljskih stilova, dolaze dva ekstremna modela roditeljstva: s jedne strane imamo slučajeve prezaštićenosti djece. Uz savremeno komuniciranje, u medijski javnim prostorima koji obiluju slikama opasnosti i nasilja, te usljed povećanog broja djece i mladih koji su društveno nasilniji, grublji, roditelji u pojedinim društvima, najčešće djecu izoliraju u različite grupe i/ili institucije da bi društveno prevenirali određene negativne uticaje ili posljedice po njihovu djecu.

S druge strane u tzv. postmodernoj kulturi, najviše u javnom prostoru i kroz društvene mreže, očitava se efekat neravnoteže u kulturi koja povlači sa sobom ekstremni individualizam kao najpoželjnijeg društvenog ponašanja. Kao rezultat takvog fokusa, imamo fenomen narcizma ličnosti koji se reflektuje i u model narcisoidnog roditeljstva pak koji za posljedicu ima zadovoljenje samo potreba vlastite ličnosti. Dakle, kroz efekte prezaposlenosti roditelja (pretjerane ambicioznosti), roditelji postaju umorniji i nesretniji. Naposljetku stil roditeljstva postaje popustljiviji, promjenljivi u svojim granicama spram djece u odgoju. Posljedice roditeljske „arogancije“ imaju sve manje emotivno dostupne roditelje spram svoje djece a više dostupnije u „samougađanju“ u aktivnostima koji isključuju porodične aktivnosti.

U većini današnjih razvijenih zemalja karakteristična je zaposlenost oba roditelja. Utjecaj zaposlenosti i rada izvan kuće vidljiv je u redefiniranju roditeljskih uloga, posebno se ističe antagonizam na relaciji rad – porodica. Neki rezultati istraživanja pokazuju da se dinamika odnosa u braku znatno promijenila i dalje mijenja te se ističu negativni aspekti roditeljstva (Puljiz, Bouillet, 2003). Roditelji sve manje provode kvalitetnog vremena sa svojom djecom a i sa bračnim partnerima što doprinosi produljivanju međusobnog nerazumijevanja, netolerancije i konflikata. Roditelji kako bi razumjeli dijete, pregovaraju s njim, i „stvara se odnos u kojem dijete dobiva što poželi“ (Dencik, I. 1989:170).

Čudina-Obradović i Obradović (2000., 2006.) iznose sljedeće negativne aspekte zaposlenja na roditeljstvo, temeljene na istraživanjima među zaposlenim ženama. Naime, zaposlene središnju životnu vrijednost ne vrednuju kroz imanje vlastitog djeteta, fokus života im je usmjeren ka karijeri ili drugim životnim okupacijama (dodatna edukacija, partnerski odnosi, druženja isl.). Neki od uzroka da se donesu odluke da se žene ne ostvaruju kao mame, istraživanja pokazuju sljedeće: nedostatak i/ili neadekvatne društvene institucije kao podrška ili socijalni državni programi (jaslice i/ili nadoknade porodiljama za pauziranje od posla); neaktivna uloga partnera (oca) u odnosu; neegalitarna raspodjela kućanskih poslova, posebno ženin doživljaj nepravdnosti te raspodjele (Greenstein, 1996.; Kluwer i sur., 1997; prema Čudina-Obradović i Obradović 2000).

S druge strane zaposlenost žena u nekim istraživanja su poslužila kao motiv za ostvarenje žene u majčinstvu „zaposlene žene osjećaju da imaju veću kontrolu nad svojim životom, imaju veće samopouzdanje, kompetentnije su i imaju veću ekonomsku sigurnost. Sve to posredno utiče na bolju kvalitetu njihova partnerstva i roditeljstva (Blažinić, S. 2014:27.). Danas očevi imaju veće mogućnosti se uključe u odgoj djece, što povećava bliskost s partnericom i djecom (Brayfield, 1995; prema Čudina-Obradović i Obradović 2000).

Svakodnevni odgoj kada su oba partnera podjednako uključena doprinose brisanju stereotipnih postavki rodnih uloga u porodici što nije slučaj u svakoj savremenoj kulturi. Patrijarhat koji je u velikoj mjeri još uvijek prisutan iako modificiran, u kapitalističkim i razvijenijim zemljama Evrope, razvija posljedice koje kažu da već sada postoji peterostruka opterećenost žena u zajedničkom domaćinstvu u odnosu na muškarce. „Novi ekonomski modeli rada koji su uvjetovali promjene radnih i životnih uvjeta nisu nadomjestili deficit brige, njege i brizi za koju su u tradicionalnom modelu bile zadužene žene unutar kuće, tako da se danas, sve veći broj kućanstava dvostrukih i jednostrukih zarada međusobno natječu kako bi pronašli novi oblik, zadovoljavajuće formule za rješavanje kombinacije plaćenog posla i potrebe za skrb o djeci i starijim članovima porodice“ (Galić, B.2011:35).

Organiziranje porodičnog života u savremenoj kulturi prepoznati su i takozvani „nekonvencionalni“ tipovi organiziranja života. Porast jednoroditeljskih porodica, otvorene brakove, istospolne porodice, bikonfesionalne i binacionalne brakove, brakove i porodice starijih adolescenata i porodice u kojima domaćinstvo vode djed ili baka/nena.

Na motivaciju za roditeljstvo, odnosno potrebu i želju i odluku za dobivanje djece utječu biološki, psihološki i socijalni faktori. Lacković-Grgin i Vitez

(1997) navode da su identificirani faktori motivacije za donošenje odluke da se postane roditelj: potvrđivanje selfa (vlastitosti), produženje porodične loze, očuvanje stabilnosti braka i patriotizam. Doživljaj roditeljstva zavisi od spola, dobi roditelja i djece, kvaliteti partnerskih odnosa, okolnosti organiziranja šire porodice, te društvenom kontekstu i vremenu u kojem se djeca odgajaju, što potvrđuju i rezultati istraživanja.

Lacković-Grgin (2011) postavlja tezu da roditeljsko ponašanje ovisi o načinu na koji roditelji percipiraju svoju ulogu. Adaptacija na roditeljsku ulogu i odgovornost koja proizilazi iz nje je veoma stresna. Ovaj proces praćen je nerazumijevanjem i različitim dilemama partnera koji su uzrokovani nedostatkom sna, povećanjem obaveza u domaćinstvu, umorom i nezadovoljstvom.

Kvalitet odnosa u porodici i adekvatno ponašanje roditelja su najznačajniji faktori koji utiču na formiranje ličnih osobina i razvoj djece. „Cjelovita porodica i njeni emocionalno i socijalno bliski odnosi pomažu razvoju djeteta, njegovom zadovoljstvu i samopouzdanju, te povjerenju prema okolini, dok čak i najmanje narušena povezanost predstavlja ozbiljne probleme u pozitivno odgojnom djelovanju porodice“ (Previšić, V. 2003:191).

Za uspostavljanje funkcionalnih odnosa u porodici najodgovorniji su roditelji, a funkcionalno partnerstvo je ključ za dobro roditeljstvo. Jedino jak roditeljski savez i usaglašeni odgojni stilovi mogu obezbijediti preduvjete za kvalitetno roditeljstvo. Iako je roditeljstvo zahtjevna, kompleksna i veoma odgovorna uloga od koje ovisi budućnost djeteta, treba naglasiti da je zadovoljstvo koje proizilazi iz adekvatno realizirane roditeljske uloge nemjerljivo što potvrđuju rezultati istraživanja koja govore u prilog činjenici da se u prosjeku roditelji svakodnevno osjećaju bolje od osoba koje se nisu ostvarile u toj ulozi, te da roditelji nalaze mnogo više zadovoljstva u brizi o svojoj djeci, nego ostalim aktivnostima (Nelson, K.2013).

Savremena kultura obiluje s jedne strane različitostima individualnih identiteta, složenošću istih, no, s druge strane, nudi branu homogenosti i svojevrsnog utapanja u kolektivitet. S čestim društvenim promjenama uslova i standarda mišljenja i stila života, te s ekonomskom globalnim osciliranjem i nestabilnostima, roditeljstvo se dovodi u svojevrsnu nezavidnu poziciju tj. poziciju najodgovornije društvene uloge koja niti je laka a niti je stabilna zbog spomenutih društvenih pritisaka i promjena.

Roditeljstvo dijeli sudbinu transformacije društva i porodice, pa su se i u ovom području dogodile značajne promjene. Iako roditeljstvo predstavlja jednu od univerzalno društveno-kulturnih uloga pojedinaca, sadržaj i vrijednosti ove uloge su se znatno promijenile (Milić, D.2007). Osim toga, kultura koja je u velikoj

mjeri postala materijalistička, sa sklonostima hedonizma pa i narcisoidnosti, uveliko diktira nove društvene tj. moralne vrijednosti koje remete dosadašnje socijalne stavove i prakse roditeljstva i porodičnu dinamiku funkcioniranja u društvu. Savremena istraživanja u društvenim naukama, posebno u psihologiji, upućuju na moderne pristupe koji roditeljstvo stavljaju na vrh piramide ljudskih potreba, čime se ističe centralna uloga roditeljske uloge u životima pojedinaca (Penezić, Lacković-Grgić, 2014). Važno je istaknuti da su odrednice savremenog roditeljstva neraskidivo povezane s vanjskim uticajima. „Varijacije u načinu na koji roditelji provode svoje roditeljske odgovornosti odražavaju ono što im je na raspolaganju u smislu resursa i potpore, kao i njihovih vještina i važnosti“ (Daly, M. 2008). Na roditeljstvo utiču ekonomski čimbenici i vanjski rad, odnosno rutina radnog dana roditelja (Dencik, L. 1989). Prema tome, savremeno roditeljstvo treba promatrati kao jednu cjelinu uključujući sve navedene faktore uticaja u obzir (holistički pristup) što potvrđuje poznata ekološka teorija Uriea Bronfenbrennera. Prema spomenutoj teoriji, porodica se posmatra kao mikrosistem unutar ostalih sistema koji uključuju rođake, prijatelje, komšije ali i šire društvene jedinice poput škole, radnog mjesta isl.

U duhu društvenih promjena, savremeni pristupi su doveli do toga da se naglasak sa roditelja kao autoriteta premjesti na roditelje kao odgovornih lica koji prema Konvenciji o pravima djeteta (1989) „predviđa da (porodice) pruže osnovno demokratsko iskustvo za svakog pojedinog člana, uključujući i djecu“ (Daly, 2008). Osim toga država postaje aktivni participijent koja u odnosu porodica – društvo tj. dijete – društvo poduzima pozitivne mjere podrške i promocije određenih odgojnih mehanizama povoljnih za dijete ali i negativnih koji su u kontekstu prava i prekršajnog i krivičnog sankcioniranja. Osim toga, država je dužna promicati prava djece, te poduzeti pozitivne mjere kojima podržavaju i potiču roditelje u ispunjavanju roditeljske funkcije (Daly, M. 2008:22).

Andelka Milić (2007) zaključuje da u našim kulturama još uvijek dominira patrijahalni tj. tradicionalni model roditeljstva s jedne strane dok, s druge strane, odbacivanje roditeljstva i tzv.samački život vodi ka sve većoj društvenoj pojavi. Nekadašnje shvatanje važnosti djeteta kao socijalne i ekonomske vrijednosti porodice, te opće prihvatanje da je lična akomodacija i materijalno stanje bitnije od porodičnog života koji često isključuje lične potrebe i višak slobodnog vremena, parovi se odlučuju ne imati djecu ili živjeti u vanbračnim zajednicama bez djece.

Savremeno društvo donekle vrši pritisak na remoduliranje tradicionalnog viđenja roditeljstva koje se najviše poistovjećuje s majčinstvom zbog bioloških

predispozicija žene i ta će dominantnost ostati u patrijahalnim društvima sve do danas. U novijim istraživanjima figura oca kao itekako pozitivne figure koja utiče na odgoj djeteta dolazi u prvi plan zajedno uz figuru majke. U kontekstu demokratizacije porodice, Giddens govori o roditeljstvu koje bi trebalo predstavljati suroditeljstvo, a odnosi se na ravnopravnost roditeljskih uloga i skrb za djecu kao glavnu zadaću porodice (Giddens, 1999).

Analiza fokus grupa: fokus grupa sa roditeljima i profesorima/cama

U fokus grupi učestvovalo je 10 roditelja i 10 prosvjetnih radnika/ca (u daljem tekstu profesora/ca) sa područja Mostara. Fokus grupu roditelja činilo je 9 osoba ženskog spola i jedna osoba muškog spola. Identičan broj i spolna karakteristika je bila u grupi prosvjetnih radnika/ca. Proveden je polustrukturirani razgovor koji je trajao oko sat i pol (90 minuta).¹

Nakon upoznavanja i davanja upute i motiviranja za razgovor ispitanika i ispitanica, započelo se sa pitanjima; na početku traženo je da se definišu roditeljski stilovi i uzroci promjene u odgoju ako je vide kao promjenu. Svi prisutni jednoglasno su odgovorili da jeste evidentna promjena u roditeljskom stilu i djelovanju tj. odgajanju djece, a uzroka je mnogo koji su tome doprinjeli; jedna od nastavnica istaknula je sljedeće uzroke: smanjena komunikacija između roditelja i djece, veća opterećenost roditelja, izloženost roditelja i djece izvan intimne zone doma, jačanje vršnjačkih grupa u odnosu na roditeljsku bazu, način komuniciranja i izloženost raznim tehnološkim pomagalicama su promijenili ne samo odgoj već i djecu. Dok je jedan od roditelja apostrofirao sljedeće: „(...) mislim da je to komunikacija ...mislim da je smanjena komunikacija između ljudi, znači živimo u nekom virtuelnom svijetu tako da tu ima više opasnosti jedna je otuđenje od civilizacije ljudi koji nas okružuju, a druga stvar je moć rasuđivanja, realnog rasuđivanja na taj način je ona smanjena, evo primjer moga djeteta: on kad negdje ide kao da ide u igrici, kada mu kažem idi tamo po tanjir,

1 Grupni razgovor održao se u školskim prostorijama. Kako je vrlo bitna bila mogućnost komunikacije svih učesnika, sudionici su sjedili u krugu. Razgovor se odvijao u mirnom okruženju i bez ometanja. Tako da su dobijene autentičnije informacije, razgovori su uz dozvolu učesnika, bili snimani diktafonom, vođen je paralelno zapisnik. Diskusija se vodila po unaprijed pripremljenom nizu pitanja. Pitanja, koja je moderator postavljao u okviru teme rada, bila su otvorenog tipa kako bi se ispitanicima omogućila maksimalna fleksibilnost pri davanju odgovora.

a na sredini stavim rupu on neće pogledati ima li rupe, on o tome neće uopšte razmišljati, da će možda glavu izgubiti, nikako neće razmišljati“ (R1).

Sve je više pokazatelja unutar znanstvenih opažanja da je *kritičko mišljenje* kao metod učenja poprilično zanemaren u našim školama kao i razgovor među roditeljima i djecom (Dijanić Bjelanović, Ž.2012).² Drugi roditelji se nisu složili: „Na primjer komunikacija između mene i mojih roditelja je na jedan način ista kao komunikacija sa mojom djecom, ali ne daje isti rezultat, znači da nije do komunikacije“ (P1). „Mislim da su roditelji danas mnogo otvoreniji u komunikaciji sa djecom nego sto su naši roditelji prema nama bili“ (R2). Stručnjaci kažu da su najčešći razlozi zbog kojih komunikacija između djece i odraslih ne uspijeva: kada jedna osoba nameće svoje stavove, a da ne uzima u obzir stavove druge strane, kada jedna strana nije voljna slušati što druga želi reći i kada jedna strana patronizira i ismijava drugu (u komunikaciji između djece i odraslih to su obično odrasli) (Marinović Bobinac, A. 2001).

U daljem razgovoru bilo je postavljeno pitanje da li djeca imaju zadatke, tj. obaveze koje ispunjavaju unutar porodice. „Da, mi im pokušavamo dati obaveze, ali oni to ignorišu u većini slučajeva“ (R5). Nastao je smijeh u grupi. „Dijete koje je poslušno a koje je prosječne kvalitete ono će postići na današnjem vremenu iznad prosječne rezultate, dok dijete koje ne sluša savjete onoga ko ga uči i ko ga odgaja, ko mu želi svako dobro, neće postići te rezultate bez obzira što je dijete inteligentno i iznad prosjeka“ (P 3). „Mi zadajemo djeci obaveze a oni ih pokušavaju izvrdati kao što pokušavaju izvrdati u školi, e sad, kakvi smo mi roditelji da li oni uspijevaju je drugo pitanje“ (R7).

„Sigurno više od 50% djece kada dođe kući pa ga pita roditelj šta ima u školi on kaže nema nista i to je nešto nevjerovatno, neki roditelji se sa tim zadovolje.

- 2 „Stoga je poželjno koristiti različite socijalne oblike aktivnosti učenika kao što su frontalni rad, individualni rad, rad u paru te grupni rad. Za svaki od navedenih oblika postoje više ili manje prikladne metode, pa tako Pastuović (1999) ističe kako je grupu od dvije osobe najbolje poučavati tutorskim modelom, malu grupu do osam članova metodom razgovora, dok se za velike grupe najčešće koristi metoda predavanja. Vodena vlastitim iskustvom, smatram da je metoda predavanja u osnovnim i srednjim školama daleko manje produktivna od nekih drugih metoda upravo stoga što razredi broje po tridesetak učenika koji dnevno imaju i po sedam različitih predmeta te je doista teško očekivati da će svi učenici biti koncentrirani na sadržaj ako su u pasivnom odnosu prema njemu.

To potvrđuju i rezultati istraživanja u kojima se čak navodi kada je metoda predavanja neprikladna: ako se želi postići primjena znanja ili uvježbavanje vještina, ako su lako dostupni drugi izvori informacija, ako je sastav učenika heterogen s obzirom na predznanje, ako su nastavni sadržaji apstraktni i imaju puno pojedinosti koje treba zapamtiti te ako je za postizanje željenih ishoda učenja potrebno aktivno sudjelovanje učenika (Good i Brophy, 1995, Gage i Berliner, 1998, prema Cindrić, Miljković, Strugar, 2010, 152)“ ((Dijanić Bjelanović, Ž.2012:165).

A ja, kada mi dijete kaže da nema ništa u školi, ja bih „ne znam šta bih sa sebe“ što Bosanci kažu, uradio” (R2).

„Suvremeno roditeljstvo se danas odvija u kontekstu brojnih društvenih izazova i neupitna je podrška društva te partnerstvo roditelja i stručnjaka radi davanja podrške i osnaživanja roditeljske kompetencije. (...) Pozitivna kultura obitelji zaštitni je čimbenik obitelji. Zdrave, tj. funkcionalne obitelji žive i djeluju u poticajnom, podržavajućem ozračju i kvalitetno komuniciraju, dok disfunkcionalne obitelji žive u neprimjerenom ozračju, jednosmjernoj, nejasnoj i neizravnoj komunikaciji koja rezultira obiteljskim problemima (obiteljski sukobi, neučinkovito rješavanje problema, nedostatak intimnosti i slaba emocionalnu povezanost)“ (Mlinarević, V. 2022.:136).

Kako bi se ocijenili kao roditelji od jedan do pet? Bilo je jedno od pitanja postavljeno svim učesnicama i učesnicima fokus grupe: „Moj je trud za pet a rezultati su mi za dva eventualno tri, entropija uglavnom što bi rekli ovi što idu na tehničke nauke“ (R1). Većina učesnika sebe doživljava kao dobre roditelje, i većina smatra da su im rezultati odgoja dobri s malim nedostacima.

Kvalitetno roditeljstvo za naše ispitanike predstavlja: „ To znači da se djeca izvedu iz kuće, iz četiri zida i da provedu vrijeme sa roditeljima van četiri zida“(R5). „Suština kvalitetnog roditeljstva je da djeca imaju u roditeljima prijatelja, a ujedno da roditelji imaju autoritet prema djeci, te su kombinacije najbolje“ (P 5). „Ne možete tjerati dijete da čita knjigu kada je vi ne čitate, ja pročitam mnogo a moje dijete jedva tri strane za čitav dan, ne znam u čemu je problem, svuda oko nas su knjige po stanu“ (R 3) Na ovu izjavu je reagovala pedagogica s komentarom: „Vi čitate knjigu sa interesom a dijete što je mora čitati, tu je bitna razlika. Roditeljstvo je dati dobar primjer svome djetetu, a implementacija viđenog će doći“(P 10).

Dio razgovora odnosio se i na korelaciju između nivoa obrazovanja i kvaliteta u odgoju djece. Mišljenja su bila podijeljena:

„Ne, evo ja znam baš ljude koji su visoko obrazovani, ali im je dijete problematično, bez obzira što su na nekim pozicijama jako dobrim i fantastični su u svakom pogledu, ali dijete je vrlo problematično i oni imaju užasnih problema“(R3). Na ovo je druga ispitanica postavila tezu: „Sigurno su mnogo zauzeti karijerom, pa nemaju vremena za svoju djecu, nešto tu fali, nije bitno obrazovanje roditelja koliko je bitna posvećenost roditelja djeci“ (R7). Pak treća je dodala: „Kada govorimo o kvalitetnom roditeljstvu nije bitna stručna sprema, kao ni nivo obrazovanja roditelja, bitna je komunikacija, kako se profilisati na neki bolji način u odgojnim područjima“ (P2).

Važno nam je naglasiti da međusobni odnos roditelja (kojeg niko od ispitanih nije spomenuo) povoljno ili nepovoljno djeluje na svakog budućeg roditelja zasebno, što utječe na očev i majčin odnos prema djetetu, dok ti odnosi međudjelovanjem stvaraju opću emocionalnu klimu i opće uvjete za odgoj i razvoj djeteta. „Obiteljska komunikacija ima presudnu ulogu u izgradnji i održavanju odnosa među članovima obitelji, dok je svjesnost o svojim snagama i slabostima te osobne vrijednosti, glavni motivacijski čimbenik za komunikaciju jer vođenje drugih počinje od nas, kao i preuzimanje odgovornosti za svoje misli, emocije i ponašanja. Kad partneri podupiru jedan drugog, te su usklađeni u odnosu na obiteljska pravila, principe i disciplinu, osigurava se potrebna stabilnost u odgoju djeteta. (...) Dijete se danas promatra kao aktivno i kompetentno biće koje bi trebalo djelovati na temelju prava i odgovornosti, a današnje društvo se bavi pravima i interesima djeteta, no često zahvaća samo perspektivu odraslih. Roditelji očekuju od djeteta da odgovara prototipu uspješnog, emancipiranog, lijepog i uglađenog pojedinca, ali su i preopterećeni svime što svakodnevica donosi te često djecu prepuštaju medijima koji nerijetko stvaraju kod djece vrijednosti utemeljene na materijalnim potrebama i moći. Nerijetko djeca već u najranijoj dobi svakodnevicu provode u virtualnim svjetovima, u imaginaciji koja je uvelike prisutna u odgoju i obrazovanju djece te nameću različite stilove i trendove u odgoju djeteta od kojih mnogi od njih ne ostavljaju pozitivne posljedice na dijete. Sukreator vlastitog odgoja treba biti dijete, i to ne samo u dječjem vrtiću, školi te drugim odgojnim i socijalizacijskim institucijama, već i u roditeljskom domu.“(Mlinarević, V. 2022:144).

O tome da li su upoznati o sadržaju kako izgleda jedan dan njihovog djeteta, svi uključeni u fokus grupu su odgovorili da su uglavnom upoznati, te da znaju sa kim se njihova djeca druže, i naglašeno je da većima roditelja prati i zna ponašanja svoje djece na internetu, iako je istaknuto da u općem smislu roditelji djelimično znaju o životu njihove djece na internetu, jer djeca vješto kriju, brišu informacije sa telefona i kompjutera koje koriste. „Mi u kući imamo samo jedan kompjuter a imam dva sina i oni ga mogu koristiti samo dok sam i ja prisutna sa njima u prostoriji, ne mogu ništa sakriti, ali sada na scenu nastupaju mobiteli i djeca ih imaju, tu je problem“ (R8).

„Mediji su krivci koji vrše pritisak na sve, stvorila se jedna klima da svaki dan se igraju utakmice da svaki dan je kladionica, svaki dan imamo pinkove Grandove zvijezde, turniri, lige malog nogometa, velikog nogometa, svega, zašto, zato sto svijet voli pobjednike, jel shvatate, djeca se ne igraju nikako jer se oni i ne znaju igrati. (...) kada sam 2001. radio u Kaknju u školi vidio sam tada te devijacije koje se ponavljaju, kažem kad sam ja bio dijete, ja sam se igrao klikera do osamnaeste

godine, nisam ja igrao baš do osamneste, ali sam htio da im približim da sam dugo godina bio dijete, a oni skoro pa nikada nisu bili djeca“ (R3).

„Želim da kažem nešto o slobodnom vremenu, nije problem u tome da djeca ne znaju iskoristiti slobodno vrijeme, nego da im se nameće internet, a opet on je najjeftiniji način korištenja slobodnog vremena, ja imam djece u razredu ne znaju jedni drugima baciti loptu“ (P3).

Jedna profesorica spomenula je kako u razredu ima učenika koji nikad ne ide vani jer mama mu radi 24 sata jer skrbi o nekoj staroj osobi. I nastavlja dalje, „djeca su nekada najmanje kriva, država je napravila toliki pritisak na porodicu, na roditelja on jadan više grca u kreditima, u dugovima i u borbi za golu egzistenciju. I kad takav dođe kući on bi jadan samo da predahne i neka je dijete na internetu to mu je najlakše, da sebi dâ malo mira i oduška, to vam je najjeftiniji način provođenja slobodnog vremena. Mislim da je u našoj državi malo drugačije stanje da su roditelji malo više finansijski rasterećeni, roditelji bi draga srca uzeli svoje dijete prošetali do drugog mjesta, drugog grada ali šta će jadan čovjek dok on uđe u auto pa do Sarajeva treba za gorivo, treba nesto pojesti popiti, pa djetetu nesto kupiti odmah čovjek sebi u glavi stvori misao da je to prevelik trošak“. (P 4).

Gledajući moderni svijet u kojem prevladava tehnologija, elektronika i masovni mediji, teorija Talcotta Parsonsa o primarnoj socijalizaciji djeteta u porodici je nedostatna jer postoje novi faktori socijalizacije koji imaju značajan uticaj na dijete (Milić, A. 2007). Stoga se u stanju potrošačkog društva i zauzetosti majke i oca na poslu, otvara prostor za nove faktore socijalizacije – masovni mediji, internet ili ulica, a smanjuje se uloga temeljnih institucija društva kao što su porodica i škola. (Nikodem, K. Aračić, P. 2005).

„Čak 85 odsto djece ne može da provede jedan dan bez telefona ili kompjutera. Djeca sve češće provode vrijeme u virtuelnom svijetu, pored ekrana, a posljedice se ogledaju u promjenama spavanja, slabijoj koncentraciji, problemima sa vidom i učenjem, ali i nepravilnom položaju tijela.

„Svjedoci smo toga da su mobilni telefoni i mali ekrani postali ‘savremeni bejbisiteri’. Nagli porast djece koja provode svoje vrijeme pred ekranima, u posljednjih desetak godina, posljedica je promjene percepcije roditelja, tj. socijalno prihvatljivog stava da djeca treba da budu izložena tehnologiji ranije, jer je to korisno sredstvo za sami proces socijalizacije djece“, upozorava psihologinja Anđela Golubović. Ona kaže da u razgovoru sa adolescentima, kada ih pita koliko vremena provode na internetu, često dobije odgovor “tri do šest sati”. „Nakon toga, zadam im jednostavan zadatak u kome od njih tražim da probaju da izdrže jedan dan bez interneta, a u 85 odsto slučajeva

dobijem odgovor da nijesu uspeli”, ističe Golubović. Ona zaključuje da je to vrlo jednostavan zadatak koji ukazuje na postojanje adikcije, odnosno zavisnosti.⁴³

Neke od sagovornica izjasnile su se da je za demografski pad djece najviše kriv društveni ambijent kao i način kako se odgajaju djeca. Prema određenim sociološkim pokazateljima, Bosna i Hercegovina se nalazi u tranziciji, te se svrstava u nerazvijene zemlje. Siromaštvo kao problem bio je relativno u novijoj historiji nepoznat dok je BiH bila dio Jugoslavije, isto kao što je u to vrijeme bila izrazito niska stopa nezaposlenosti. Vladala je politika jednakosti, pa se o takvom problemu nije ni govorilo iz razloga što u takvim društvenim i političkim uvjetima siromaštvo se smatralo kao zlo kojem u jednoj takvoj državi nema mjesta. U takvim društvenim i političkim uvjetima vladala je politika koja je podrazumijevala da za sve postoji jednaka mogućnost za napredovanje kao i za rad, nije postojao jaz bogati – siromašni već se bogatstvo pravedno dijelilo između stanovnika kako bi svi bili jednaki. Nakon raspada Jugoslavije i osamostaljenja neovisne države, siromaštvo u našoj zemlji dobiva drugačiji oblik i novo značenje.

“Država je toliki pritisak napravila na ljude, danas na primjer mi žene koje imamo djecu pod većim smo pritiskom zbog toga što imamo to dijete umjesto da nam država kaže vi imate djecu evo vam šansa da radite, da ste obezbjeđene da radate još djece, a mi bukvalno računamo kada ćemo roditi to dijete da mogu iduće godine raditi, do toga nas je dovela ova država, ne smiješ zatrudniti ostat ćeš bez posla, to je kod nas tako, nažalost” (R5).

„Ja bih prva rodila još jedno i kada bih znala da ću u septembru imati obezbjeđen posao, ali čovjek uvijek računa imam već jedno dijete hoću li ga moći prehraniti do septembra ako ne bude posla, možemo se mi lagati, ali u državi nam je takvo stanje. Imamo i ljudi koji su bogati, i ne brinu se ali većina živi tako da kalkuliše kada će praviti to svoje dijete, oprostite na izrazu, ali je tako, radimo na djetetu u septembru da bismo ga mogli imati u šestom mjesecu da bih mogla ponovo na posao u septembru“ (R10).

Od strane jedne profesorice istaknuta je pored svega gore rečenog i druga krajnost, a to je kako roditelji ličnu ambiciju provode kroz djetetove aktivnosti, pa djeca opet niti viđaju roditelje na kvalitetan način jer idu na mnogo izvannastavnih aktivnosti. Drugi profesor je istaknuo kako djeca malo rade i imaju mnogo više slobodnog vremena, te je podsjetio kako je on da bi se izvukao od pomaganja ocu u radnji, imao izgovor da ide učiti i kaže tako je uvijek

3 <https://pvnovine.com/moderno-roditeljstvo-vaspitavanje-i-komunikacija-sa-djecom-internet-kao-bijeg-u-virtuelni-svijet/> posjećeno novembar, 2023.

pročitao sve knjige lektire preko ljeta jer se na taj način štitio od pomaganja. Danas djeca materijalno imaju sve i od njih se ne zahtijeva da budu ravnopravni članovi domaćinstva „Sve je evo, izvoli. (...) Prije su djeca bila u funkciji roditelja, čuko je bio u funkciji stada, a sada su roditelji u funkciji djeteta (...) shvatate li sta vam pričam, sada se sve okrenulo naopako (...) vidite sada roditelji po dva psa vodaju, vodaju djecu na turnire, na ovo, na ono, nikako vremena slobodnog nemaju, a djeca čak ne znaju pospremiti tamo gdje su spavali (P6).

Zaključeno je da ima previše krajnosti i da postoje roditelji koji ne mare i oni koji svoju djecu uključuju u sve aktivnosti. „Vrlo je teško naći sredinu, imamo djecu koju preopterećuju svim tim treninzima, edukacijama a imamo djecu koja su u potpunosti zapuštena. Imam djevojčicu sa kojom radim u produženom dnevnom boravku u školi, ona mi plače kada se približi tri sata tj. kada roditelj dolazi po nju u školu, jer ima pritisak odmah poslije škole ide na plivanje, pa na ples (...)“ (P3).

Najzanimljiviji dio fokus grupe bio je vezan za korištenje interneta i nivo svijesti o opasnostima interneta i sadržajima pogubnih za djecu.

„Da, ima ih mnogo, kao na primjer djeca igraju razne vrste igara, epilog toga je da djeca nose naočale iako nemaju genetsku predispoziciju za njih eto prve stvari onda ne mogu da rasuđuju, da razlikuju bitne od nebitnih stvari itd., niz je tu ,stvari (...) deformiteti promjena u konstrukciji kičme su među djecom u porastu, manjak termina riječi koji trebaju opisati nešto, to nastavnica bosanskog jezika odlično zna jer evo ona predaje 20 i kusur godina i vidi kakav je to pad u sastavima djece, da su ti sastavi nekad bili fantastični a sad su to šturi sastavi i sve stane na pet A format“ (P5). Osim navedenog usaglasili su se, najviše profesorice i profesor, da internet bez nadležnosti uvodi djecu na opasno područje gdje se djeca u preuranjenoj dobi mogu upoznati sa pedofilijom, krađom identiteta. Većina se složila da se djeca već u najranijoj dobi znaju za pornografske sadržaje. „Da je nešto drugo, rekla bih ne znaju, a pošto je u pitanju pornografija znaju, ali oni miješaju pojam pornografije i erotike, zašto ja to govorim kada ja kažem erotске pjesme oni se smiju i zacrvene, smješno im a recimo ne razumiju sta je erotika, nije to slično erotika je intima, djeca odmah pomisle na голу ženu“ (P1). Jedna od ispitanica je potcrtala da je katastrofalno to što: „Ima djece da znaju šta je pornografija od trećeg razreda osnovne škole“. (R3).

Neka američka istraživanja pokazala su da tri od četiri roditelja imaju strah da će im djeca biti oteta, dok službeni podaci pokazuju da se ovakve tragedije događaju, ali vrlo rijetko, te da je danas broj otmica djece jednak onom u prošlosti. Bez obzira na to, ovaj strah kod roditelja često ograničava djecu i dječju igru izvan kuće, a firme koje se bave proizvodima za nadzor djece (npr. pametni satovi s GPS-om) profitiraju na roditeljskoj anksioznosti smatra Furedi (2002:3).

Suštinski, fokus grupa je pokazala da svi ispitanici smatraju da su dobro upoznati s radom i korištenjem tehnoloških uređaja jer i sami koriste uređaje koje koriste i njihova djeca. Sve sudionice su potvrdile da djeca posjeduju vlastite mobilne uređaje (pametne telefone). Neka djeca u svojem vlasništvu imaju i laptope ili stolna računala. U nekim kućanstvima uređaje poput tableta, laptopa ili TV – a zajednički koriste svi članovi kućanstva. Ispitanice i jedan ispitanik smatraju da znaju kako njihova djeca provode vrijeme na internetu kao i „većina djece“. Najviše vremena djeca provode na *YouTubeu* na kojem gledaju video sadržaje koji se bave njima interesantnim temama npr. dječaci gledaju sadržaje vezane za automobile, računalne igre ili šaljive video uratke, djevojčice pak gledaju sadržaje vezane uz šminkanje, frizure isl.⁴

Analiza ankete

U anketi je učestvovalo 167 ispitanika oba spola, od čega 74 muškarca (46 %) i 93 žene (54%). Dob ispitanika je varirala od 12 do 18 godina starosti, a najviše ispitanih bili su u dobi od 17 i 18 godina. Vodeći se postavljenom hipotezom da su danas savremene tehnologije dostupne osobama svih dobnih uzrasta došli smo do sljedećih rezultata.

Svaki ispitanik je odgovorio potvrdno na pitanje da li posjeduje internet u svom domu, a više od pola ispitanika (64%) posjeduje playstation, kompjuter, tablet ili pametni telefon. Reprezentativan je podatak da 60 % od ukupnog broja ispitanika navedene uređaje koristi svakog ili skoro svakog dana u svom domu. Dakle, socijaliziranje djece i mladih, kao što anketa i pokazuje, neminovno proizilazi iz komunikacija sa vršnjacima, ali i sa bližnjima preko pametnih telefona i interneta. Čak 64% mladih na svoje internet profile stavlja privatne fotografije, njih 97% ima profile na internetu. Ono što jeste pozitivno da velika većina ispitanika – njih 87% kažu da su dobro upućeni u vezi zloupotreba podataka na internetu, te da znaju i za porast nasilja na istom. Ako bi doživjeli, hipotetički neku vrstu nasilja na internetu, 50% njih bi to reklo svojim roditeljima, 35% njih bi blokiralo tu osobu, mali broj njih oko 10% bi uzvratilo istom mjerom dok mali procenat njih bi to rekao prijatelju/ci, učitelju/ci.

4 Većina sudionica ne iskazuje pretjeranu zabrinutost oko mogućnosti da su im djeca izložena pornografiji ili da je upotrebljavaju. Razloge za takav stav možemo pronaći u uvjerenju da djecu takvi sadržaji još ne zanimaju, da su djeca svjesna da takvi sadržaji nisu primjereni stoga ih neće upotrebljavati, ili da i same upotrebljavaju pornografiju pa ih ne zabrinjava ako i djeca upotrebljavaju, neke pak smatraju da je to prirodna pojava kod adolescenata.

52% ispitanika smatraju da njihovi roditelji znaju šta konzumiraju na internetu, dok njih 48% smatra da roditelji ne znaju šta oni zapravo rade na internetu.

Pitanje koje je bilo postavljeno u provedenoj anketi, ticalo se da li su oni ikada ikoga od svojih poznanika/ca i/ili prijatelja vrijeđali putem interneta, velika većina njih 77% reklo je da nije. 10 % ispitanica/ka je potvrdilo da jeste ponekad.

Prisustvo roditelja dok su *online*, je izraženo u sljedećim procentima, 41% roditelja je ponekad prisutno s svojom djecom prilikom njihove konzumacije interneta, dok 49% njih nikad nije sa svojom djecom.

Ovdje se nameću nedvojbeno sljedeći zaključci: djeca i mladi svoju najraniju primarnu a posebno sekundarnu socijalizaciju vezuju za savremenu tehnologiju komuniciranja, daci su najčešće svjesni opasnosti koje internet nosi sa sobom, i donekle su djeca u školi educirana u vezi korištenja interneta. Pozitivno je što bi, da dožive neki oblik nasilja na internetu, njih polovica to prijavila roditeljima, no postavlja se pitanje zašto druga polovica to ipak ne bi uradila. Činjenica je da se djeca u određenim fazama života, posebno ako ne ostvare duboke veze sa svojom primarnom sredinom, više oslanja na sekundarnu grupu koja ih okružuje a to su vršnjaci (Gabor, M.); od tih 50 posto što ne bi rekli roditeljima, velika većina njih 35% bi sami sebe zaštitili, dakle blokirali bi osobu koja ih zlostavlja, 10 posto njih bi uzvratilo istom mjerom. Veoma je važan osjećaj kod djece i mladih da mogu biti potpuno samostalni, ali isto je važno razvijati im od najranijih dana osjećaj za pripadnost i podršku od strane roditeljskog doma.

Današnjoj je djeci gotovo nemoguće zamisliti odrastanje bez medija. Dok na radiju slušaju omiljenu muziku, a u časopisima čitaju o svojim idolima, djeca na televiziji gledaju najdraže crtiće, serije i filmove, a na internetu se dopisuju sa svojim vršnjacima i većinu vremena provode na društvenim mrežama. Igru s vršnjacima na ulici zamijenilo je igranje uz televizijske i računalne ekrane, razgovore uživo zamijenilo je dopisivanje mobitelom i na društvenim mrežama. Je li ih to međusobno otuđilo ili zbližilo? Mnogi će se složiti da su mediji uzrokovali i jedno i drugo – iako su mediji pridonijeli češćoj komunikaciji, riječ je o vrlo površnoj komunikaciji u kojoj je teško izraziti stvarne osjećaje. Iako svi mediji imaju prednosti i nedostatke, svima im je zajedničko da nude brojne pozitivne, i prije svega, edukativne sadržaje (Ciboci, L. 2015: 47). Što su starija, djeca sve više vremena provode uz internet. Zbog brojnih slučajeva elektronskog nasilja i neprimjerenih sadržaja koji su djeci dostupni na internetu, ali i velikog broja nevjerođostojnih informacija kojima se djeca sve češće koriste prilikom pisanja domaćih zadaća, ovom se mediju u posljednjih deset godina posvećuje najviše

pozornosti kada su u pitanju djeca i mladi. Iako internet obiluje neprimjerenim sadržajima, on je i prava riznica kvalitetnih edukativnih materijala kojima se svakodnevno koriste ne samo djeca, nego i odrasli. Internet omogućuje komunikaciju s ljudima diljem svijeta, ali i razmjenu iskustava, mišljenja i informacija s vršnjacima sličnih interesa ili problema. Na internetu se lako i brzo pregledavaju aktuelne vijesti, ali i koriste se brojni izvori znanja, poput rječnika i enciklopedija. No, za razliku od odraslih koji su puno kritičniji prema novim sadržajima, djeca često svemu što pročitaju na internetu slijepo vjeruju, ali i pristupaju sadržajima koji nisu primjereni njihovoj dobi (Ciboci, L. 2015).

Najnovija istraživanja došla su do diferenciranih rezultata što se tiče položaja koji televizija ima u porodicama kada je riječ o odgoju djece. Mjesto televizije u porodicama zavisi bitno o individualnim i socijalnim okvirnim uslovima u kojima porodice žive, pa su onda i posve različiti učinci. Sociolozi su prije smatrali da će samo bogatiji slojevi imati puno koristi od novih medija. Ta se teza samo djelomično obistinila. Euforija, koja je očekivala da će televizija pridonijeti sveopćem porastu naobrazbe i kulture, okrenula se u razočaranje, jer su kulturnu ponudu televizije bolje iskoristila djeca iz viših slojeva (Mataušić, 2005: 249).

Televizor je postao član porodice, ali ne više kao u počecima širenja televizije kad je cijela porodica sjedila u polukrugu, promatrajući jedan program, nego je njegova uloga ovisna o tipu porodice. Porodice koje se sastoje od tipične porodične jezgre, dvoje roditelja s jednim ili dvoje djece, uglavnom s lakoćom određuju pravila ponašanja i sigurni su da im djeca niti izvan kuće ne gledaju ono što ne bi trebala; oni znaju sve o navikama svoje djece, sve imaju pod kontrolom i kod svoje djece rijetko primjećuju negativne posljedice gledanja programa, kao što su strahovi, nervoze, agresivnost ili slično. To još više dolazi do izražaja u porodici sa samo jednim djetetom: tu djeca imaju najviše aparata, najviše su usklađena sa svojim roditeljima, i s njima više razgovaraju o programima nego sa svojim vršnjacima. Iako se na prvi pogled čini da je takva situacija najbolja u pogledu kontrole gledanja televizije, ipak takvo stanje može ukazivati na preveliku kontrolu i na držanje djeteta u emocionalnoj ovisnosti.

Zaključci

Globalizacija, homogenizacija kulture i novi načini komuniciranja reflektirali su se i na porodičnu dinamiku. Djeca, mladi su više izloženi novijim načinima učenja, komunikacije i ušli su na velika vrata u svijet virtualne kulture dok su roditelji pod pritiscima, ekonomskih i političkih promjena koji su posebno

na Balkanu dubinski transformisali roditeljske i partnerske uloge. Koncepti porodice nisu više kao što su bili, roditelji rade duže da bi sebi i djeci osigurali što kvalitetniji život, mnogo više je porodica s jednim roditeljem, a u velikom su porastu odgođene trudnoće i kasnije rađanje djece što za posljedicu ima nove pristupe roditeljstvu i generalno odgoju djece. Mladi su s, druge strane, više izloženi zbog sve većeg pristupa virtuelnim realnostima koji utiču na načine mišljenja i ponašanja mladih.

Provedeno istraživanje iz 2020. godine je potvrdilo postavljenu hipotetičku premisu, a to je da su danas roditeljski stilovi u odgoju djece i socijaliziranju djece i mladih remodulirani i novi. Najviše se vezuju za načine komuniciranja pak koji su determiniranim IT tehnologijama. Stručnjaci su potvrdili da je u savremenoj kulturi, kvalitetna komunikacija najprije između bračnih partnera u velikoj mjeri oslabljena, te da se takva reflektira i na komunikaciju među roditeljima i djecom. Ističe se da je komunikacija putem savremenih tehnologija brza, površna i da ne donosi bliskost u komuniciranju te da vrlo često skreće pažnju s aktuelnih „gorućih“ porodičnih pitanja na neka druga, sporedna. Ispitanici pak, iako uviđaju problematičnu komunikaciju danas i među svojom porodicom, sebe i svoje zalaganje u roditeljstvu te rezultate roditeljstva doživljavaju zadovoljavajućim.

Svakako tradicijski modeli roditeljstva ali i djetinjstva su u velikoj mjeri prevaziđeni. Društvene promjene u svijetu poput liberalizacije i demokratizacije društva doprinijeli su novim načinima života. Istraživanje je potvrdilo da su naša djeca ali i mladi u velikoj mjeri zbog spomenutih promjena u odgoju, izloženi različitim sadržajima savremene kulture koja u sebi ima i sadržaje koji mogu biti opasni za djecu, ali i mlade.

Važno je istaknuti za kraj da posebno stručnjaci i stručnjakinje iz psihologije naglašavaju da je prenatalni razvoj kao i odgoj djece predškolske dobi od izuzetne važnosti za zdravlje i razvijanje djece u zrele, samostalne i mentalno stabilne ličnosti. Postoji niz preporuka kako i na koji način da se utvrde i razviju pozitivni primarni konteksti za razvoj djece u doba savremene kulture, misleći pri tom u kontekstu savremenih medija. Neki od tih su sljedeći, prema Fondu ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF 2013): Prema prvom načelu, „medijski sadržaji za djecu moraju biti namijenjeni djeci i prilagođeni njihovoj dobi“, pri čemu postoje dodatne smjernice o korištenju jezika, likova, zapleta, muzike i humora primjerenih djeci, poticanju pozitivne interakcije i kritičkog mišljenja o medijskom sadržaju koji je dostupan djeci i mladima. Akcentirana je važnost roditeljskog učešća u gledanju tih sadržaja sa djecom da bi se razvile i kod djece, ali i mladih osjećaj promišljenosti i razumnom korištenju tih sadržaja.

Prema drugom načelu, „medijski sadržaji za djecu moraju biti usmjereni na cjelovit razvoj djeteta”, pri čemu su dodane smjernice o korištenju integriranog pristupa medijskim sadržajima umjesto pojedinačne usmjerenosti na različite teme, potrebi da se odraslima ponude pozitivni uzori u njihovim odnosima s djecom kao cjelovitim i samostalnim ljudskim bićima te stvaranju „sigurnih utočišta”.

„Medijski sadržaji za djecu moraju biti pozitivni i naglašavati kvalitete”, jer bi mediji zajedno s roditeljima trebali razvijati i izgrađivati određene i specifične kompetencije djece i mladih kao i izgraditi im samopouzdanje. Bilo bi nužno da su djeca i mladi, pored roditelja, skrbnika ali i drugih pozitivnih uzora iz porodice, vezana za medijski prostor koji im nudi pozitivne uzore. Pozitivni uzori mogu biti i kreativno interesantne igre, radionice u medijima koje djecu, ali i mlade, uče kako biti i postati aktivnim građanima koji uče o društvenoj pravdi i vide njene pozitivne primjere te pravilo „ne naškoditi slabijem, drugačijem”.

Prema četvrtom načelu, „medijski sadržaji za djecu trebaju se baviti potrebama sve djece, uključujući najugroženije skupine”, s fokusom da i roditelji budu u službi odbrane i razvoja razumijevanja dostojanstva svakog djeteta i odraslih osoba, dakle, i medijski sadržaji, ali i roditeljska odgojna kultura treba biti inkluzivna (slaviti i cijeniti sve vrste različitosti), pobrinuti se da u sadržajima i svakodnevnoj komunikaciji ne postoje stereotipi, te odražavati i njegovati pozitivne aspekte lokalnih kultura i tradicija.

PARENTING, EDUCATION OF CHILDREN AND SOCIALIZATION OF YOUNG PEOPLE IN THE CONTEXT OF MODERN CULTURE

SUMMARY

The work is based on research conducted in 2019 and 2020, more precisely, the focus of the work is on the following: a focus group conducted among parents and teachers (20 respondents) and a survey (167 respondents). In addition to the empirical collected data, this paper considers the basic theoretical propositions related to the concepts of modern parenting, upbringing and socialization of children and young people.

This scientific framework sets the main hypothetical preoccupation in terms of understanding the wider social and cultural context and the

relationship with family dynamics in contemporary culture. In other words, the following elements stand out as generators of changes in the family: the lifestyle has changed significantly: longer working hours, more time is spent outside the family home, the way of communication has changed in family relationships because modern technologies have taken on an almost leading role not only in communication but and in educational methods.

Children and young people are exposed significantly more to many external factors and influences, which results in alienation from family values and traditions, implementing completely new models of behavior and thinking.

Key words: modern parenting, culture, upbringing, partnerships, socialization of children

Literatura:

- Ciboci, L. (2015): Od medijskog opismenjavanja do odgovornog roditeljstva, u Komunikacija odgoja – odgoj komunicira. Emocionalna i medijska pismenost, Zagreb: Pragma.
- Čudina-Obradović, M, Obradović, J. (2006): Psihologija braka i porodice. Zagreb: Golden marketing.
- Furedi (2002): Paranoid parenting: why ignoring the experts may be the best for your child. Chicago: Chicago Review Press.
- Giddens, A. (1999): Treći put: obnova socijaldemokracije. Zagreb: Politička kultura.
- Milić, A. (2007): Sociologija porodice: kritika i izazovi. Beograd : Čigoja štampa.
- Nikodem, K., Aračić, P. (2005) Obitelj u transformaciji. Zagreb: Golden Marketing - Tehnička knjiga.
- Penezić, Z., Lacković-Grgin, K. (2014):Tranzicija u roditeljstvo i promjene u obitelji; Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva (Brajša-Žganec, Andreja ; Lopižić, Josip ; Penezić, Zvezdan (ur.) Zagreb : Jastrebarsko: Hrvatsko psihološko društvo (HPD) ; Naklada Slap, 2014. str. 43-68.

Naučni članci:

- Bilić V, Gjukić D, Kirinić G. (2010): Mogući učinci igranja računalnih igrara i videoigara na djecu i adolescente. Napredak 151 (2), str.195-213.
- Bilić, V, Ljubin, Golub T. (2011): Patološko igranje videoigara: uloga spola, samopoštovanja i edukacijske sredine. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja.47 (2), str.1-13.

- Čudina-Obradović, M, Obradović, J. (2000): Porodica i zaposlenost izvan kuće: međusobno ometanje i/ili pomaganje. *Revija za socijalnu politiku*. 7(2) str. 131-145.
- Daly, M. (ur.) *Roditeljstvo u suvremenoj Europi: pozitivan pristup*. Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing, 2007. // *Dijete i društvo : časopis za promicanje prava djeteta*, 10 (2008), 1/2; str.511-515.
- Dencik, L. (1989): *Growing Up in the Post-Modern Age: On the Child's situation in the Modern Family and on the Position of the Family in the Modern Welfare State*. *Acta Sociologica* 32 (2).
- Dijanić Bjelanović, Ž. (2012): Neke metode za razvoj kritičkog mišljenja učenika po ERR sustavu. *Metodički ogledi* (2012), 1.; str 163-179.
- Galić, B. (2011): Žene i rad u savremenom društvu – značaj orodnjenog rada. *Sociologija i prostor: Časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, Vol. 49 No. 1(189) str. 25-48.
- Lacković-Grgin, K. (2011): Doživljaj i praksa roditeljstva u različitim životnim razdobljima. *Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena istraživanja*. 20 (4/114), str. 1063-1083
- Lacković-Grgin, K. i Vitez, S. (1997.), *Predikcija Rabinovih kategorija motivacije za roditeljstvo*. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio FPSP*, 36 (13): 43-62.
- Mlinarević, V. (2022): *Odgoj djeteta i komunikacija u suvremenim uvjetima*. *Nova prisutnost* 20 (2022) 1, str. 133-145.
- Nelson, S. K., Kushlev, K., English, T., Dunn, E.W., i Lyubomirsky, S. (2012): In defence of parenthood: Childen are associated with more joy than misery. *Psychological Science* 24 (1),
- Previšić, V. (2003). *Obitelj kao odgojno – socijalna zajednica*. U Puljiz, V. Bouillet, D. (Ur.), *Nacionalna obiteljska politika Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži*; str.191-206.
- Priručnik: Kako komunicirati s djecom. Načela i prakse za podršku, nadahnuće, poticaj, obrazovanje i iscjeljenje*. UNICEF, 2013.